

Financira
Europska unija

 Caritas
Bosne i Hercegovine

Projekt za uključivanje osoba s invaliditetom
i suradnju organizacija civilnog društva

Inkluzija počinje riječima

**Kako oblikovati jezik koji podržava
dostojanstvo i ravnopravnost**

Bosna i Hercegovina
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO RADNA I
SOCIJALNE POLITIKE

Karitas
CARITAS SLOVENIA

SABEZ SLIJEPITIH
REPUBLIKE CRNE GORE

USKS
Udruženje slijepih
Kantona Sarajeva

UNIJA ORGANIZACIJA
OSOBA SA INVALIDITETOM
U BOSNI I HERCEGOVINI

Sadržaj

Zašto je inkluzivan jezik važan? _____	2
Osnovni koncepti i smjernice za inkluzivnu komunikaciju _____	3
▪ Što je invaliditet? _____	3
▪ Smjernice za pravilnu upotrebu terminologije _____	3
Sveobuhvatan vodič o inkluzivnoj terminologiji _____	5
▪ Ispravna i neispravna upotreba termina - primjeri i analiza _____	5
Interakcija s osobama s invaliditetom - praktični savjeti _____	6
▪ Savjeti za inkluzivnu komunikaciju _____	6
▪ Primjeri iz literature _____	7
Mediji i prikazivanje osoba s invaliditetom _____	8
▪ Kako mediji mogu doprinosti inkluziji? _____	8
▪ Izbjegavajte prikazivanje osoba s invaliditetom kao heroja ili žrtava _____	8
▪ Fokusirajte se na svakodnevne aktivnosti, a ne na invaliditet _____	9
▪ Koristite inkluzivnu terminologiju i izbjegavajte stigmatizirajuće opise _____	9
▪ Primjeri iz literature _____	10
Pravilna Terminologija za osobe s Invaliditetom _____	11
▪ Zaključak _____	12
Izvori iz literature _____	13

Zašto je inkluzivan jezik važan?

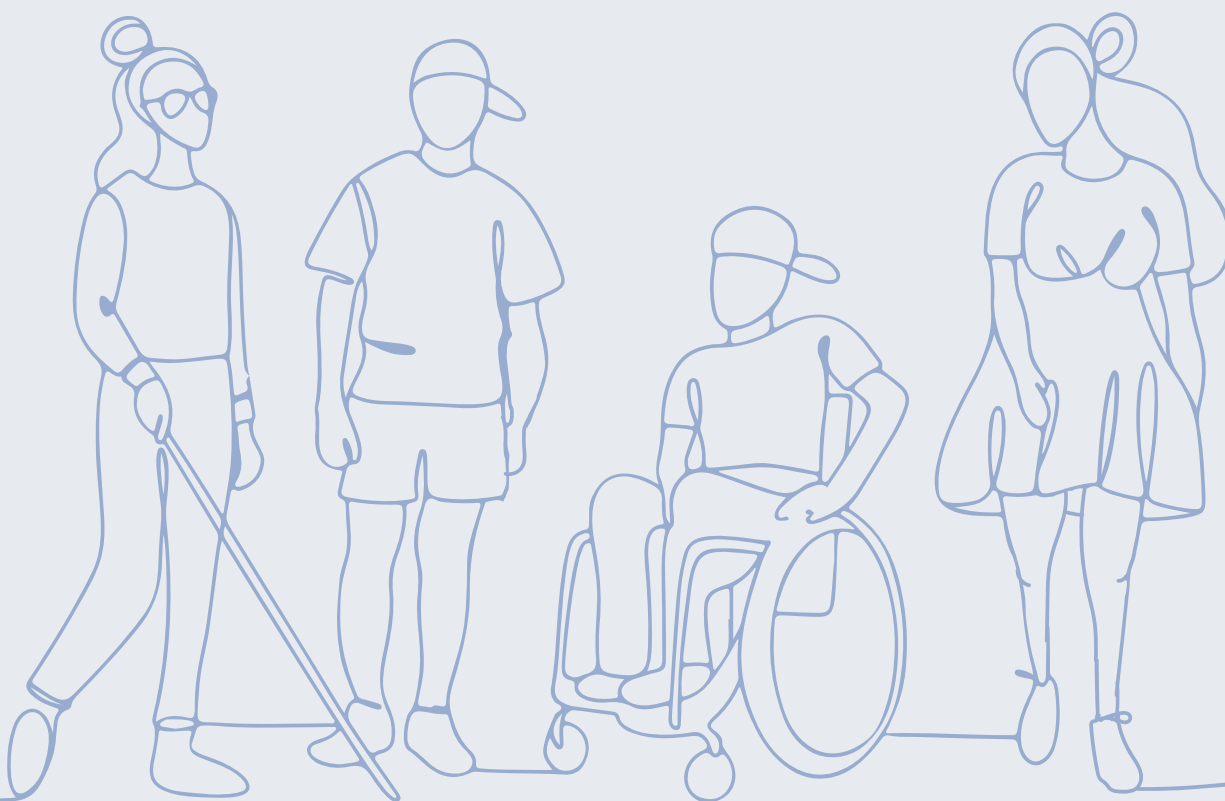
Jezik je mnogo više od sredstva komunikacije – on je alat koji oblikuje stavove, vrijednosti i svijest društva. Kroz jezik prenosimo poruke o tome kako doživljavamo svijet i ljude oko sebe. Način na koji govorimo o osobama s invaliditetom može ih osnažiti, istaknuti njihovu ravnopravnost i doprinos društvu ili, s druge strane, marginalizirati i poticati diskriminaciju.

Korištenjem inkluzivne terminologije pokazujemo poštovanje prema individualnosti svake osobe i doprinosimo uklanjanju stereotipa. Na primjer, zamjena izraza „invalid“ izrazom „osoba s invaliditetom“ stavlja naglasak na osobu, a ne na stanje. Takav pristup omogućuje društvu da vidi ljude s invaliditetom kroz njihove sposobnosti, talente i doprinos, a ne isključivo kroz njihove prepreke.

Promjena jezika prvi je korak prema promjeni stavova. Upotreba neutralnih i inkluzivnih izraza smanjuje predrasude, gradi mostove razumijevanja i stvara okruženje u kojem se svatko osjeća prihvaćenim. Uvođenjem ovog Vodiča, cilj je pružiti smjernice koje će pomoći u izgradnji inkluzivnog društva, kako u svakodnevnom životu, tako i u profesionalnoj komunikaciji.

**„Invaliditet nije prepreka za uspjeh, već poziv na rušenje barijera.
Jednostavna riječ može biti ključ koji otključava vrata inkluzije.“**

Stephen Hawking

Osnovni koncepti i smjernice za inkluzivnu komunikaciju

Što je invaliditet?

Invaliditet je koncept koji se neprekidno razvija i proizlazi iz interakcije pojedinca s različitim preprekama u društvu i okolini. Te prepreke mogu biti fizičke, komunikacijske, društvene ili čak stajališta zajednice. Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom¹, invaliditet nije inherentna osobina pojedinca, već posljedica prepreka koje ograničavaju njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na jednakoj osnovi.²

U ovom kontekstu, invaliditet se ne tretira kao zdravstveni problem koji treba liječiti, već kao pitanje ljudskih prava koje zahtijeva uklanjanje društvenih prepreka.³

Smjernice za pravilnu upotrebu terminologije

Fokusirajte se na osobu, a ne invaliditet

Uvijek stavite osobu na prvo mjesto. Na primjer, umjesto da kažete „invalid“, koristite izraz „osoba s invaliditetom“. Na taj način naglašavate individualnost osobe i izbjegavate smanjenje njenog identiteta na osnovu invaliditeta.⁴

Primjer	
Neispravno „On/ona je invalid.“	Ispravno „On/ona je osoba s invaliditetom.“

Izbjegavajte stigmatizirajuće izraze

Izrazi poput „vezan za kolica“ ili „pati od invaliditeta“ impliciraju ograničenje ili patnju, što može biti stigmatizirajuće. Bolji pristup je koristiti termine poput „koristi kolica“ ili „živi s invaliditetom“, koji ne prenose negativne konotacije.⁵

Primjer	
Neispravno „Pati od cerebralne paralize.“	Ispravno „Osoba koja živi s cerebralnom paralizom.“

1 United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (eng) ; https://www.mhrr.gov.ba/pdf/konvencija_bos.pdf (bos)

2 Ibid.

3 Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima. (2012).

4 Ibid.

5 UNICEF. (2020). Terminology Guidelines for the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: <https://www.unicef.org/disabilities>

Izbjegavajte medicinski model izraza

Medicinski izrazi, kao što su „mentalno retardiran“ ili „dijete ometeno u razvoju“, zamijenjeni su terminima koji reflektiraju ljudska prava i inkluziju. Koristite izraze kao što su „osoba s invaliditetom“⁶

Primjer	
Neispravno „Mentalno retardiran dječak.“	Ispravno „Dječak s invaliditetom.“

Odbacite jezik sažaljenja

Izbjegavajte izraze koji osobe s invaliditetom predstavljaju kao objekte sažaljenja, poput „žrtva“ ili „štićenik“. Radije koristite neutralne izraze koji prepoznaju njihovu autonomiju i individualnost.⁷

Primjer	
Neispravno „On je štićenik doma za osobe s invaliditetom.“	Ispravno „On je korisnik usluga doma za osobe s invaliditetom.“

⁶ World Health Organization. (2022). Disability terminology guidelines. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

⁷ Amnesty International. (2019). Language and disability rights. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/>

Sveobuhvatan vodič o inkluzivnoj terminologiji

Ispravna i neispravna upotreba termina - primjeri i analiza

Ispravna terminologija	Neispravna terminologija	Analiza
Osoba s invaliditetom	Invalid	Fokusira se na osobu, a ne invaliditet, što osigurava dostojanstvo i poštovanje.
Osoba s Down sindromom	Mentalno retardiran	"Mentalno retardiran" je medicinski zastario i stigmatizirajući izraz; koristi se termin koji naglašava ljudska prava.
Gluha osoba	Gluhonijem	"Gluhonijem" je netočno jer mnoge gluhe osobe mogu govoriti; fokusira se na stanje sluha, a ne na pretpostavljene sposobnosti.
Slijepa osoba ili osoba s oštećenjem vida	Slijepac	Termin "osoba s oštećenjem vida" je neutralan i ne reducira osobu na njen invaliditet.
Osoba s invaliditetom	Osoba s posebnim potrebama	Izraz "osoba s invaliditetom" koristi se kako bi se istaklo da osobe s invaliditetom imaju iste osnovne potrebe kao i ostali članovi i članice društva, čime se potiče pristup koji promiče ravnopravnost i inkluzivnost u društvu.
Osoba s tjelesnim invaliditetom	Invalid, paraliziran	Osigurava se fokus na osobu, a ne na stanje, uz uklanjanje negativnih konotacija.
Korisnik invalidskih kolica	Vezan za kolica	"Vezan za kolica" implicira ograničenje; pravilni izraz prepoznaje kolica kao alat mobilnosti.

Zašto ove promjene?

Korištenje pravilne terminologije osigurava fokus na dostojanstvo, uklanja stigmatu i predrasude te doprinosi inkluzivnijem društvu. Jezik nije samo sredstvo izražavanja, već i alat za oblikovanje svijesti i stavova zajednice.

Interakcija s osobama s invaliditetom - praktični savjeti

Savjeti za inkluzivnu komunikaciju

Obratite se osobi direktno, bez posrednika

Kada razgovarate sa osobom s invaliditetom, obratite se direktno toj osobi, a ne njenom tumaču, pratiocu ili pomoćniku, čak i ako su prisutni. Na primjer, ako osoba koristi znakovni jezik i ima tumača, gledajte osobu dok govorite, a ne tumača. Ovo pokazuje poštovanje prema osobi i njenom glasu.⁸

Primjer	
Neispravno Gledanje tumača dok razgovarate s osobom.	Ispravno Gledanje osobe i direktna komunikacija s njom.

Dajte osobi dovoljno vremena za izražavanje misli

Nemojte prekidati osobu s invaliditetom ili završavati njene rečenice. Ovo može izgledati kao izraz nestrpljenja i može umanjiti osjećaj ravnopravnosti. Umjesto toga, budite strpljivi i dopustite osobi da sama završi misao.⁹

Primjer	
Neispravno Završavanje rečenica umjesto osobe.	Ispravno Dopuštanje osobi da završi rečenicu vlastitim tempom.

Izbjegavajte radoznala i neosjetljiva pitanja

Pitati nekoga "Što vam se dogodilo?" ili slično može biti neosjetljivo i zadirati u privatnost. Takva pitanja često nisu relevantna za razgovor i mogu osobi s invaliditetom izazvati nelagodu. Umjesto toga, usmjerite komunikaciju na teme koje su od zajedničkog interesa.¹⁰

Primjer	
Neispravno „Što vam se dogodilo?“	Ispravno „Kako vam mogu pomoći?“

⁸ UNICEF. (2020). Terminology Guidelines for the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: <https://www.unicef.org/disabilities>

⁹ Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima. (2012).

¹⁰ Amnesty International. (2019). Language and Disability Rights. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/>

Izbjegavajte sažaljive izraze i tonove

Izraze poput "Šteta što..." ili korištenje pretjerano sažaljivog tona osobe s invaliditetom može učiniti nelagodnom. Koristite neutralan i profesionalan ton koji naglašava ravnopravnost¹¹.

Primjer	
Neispravno „Baš mi je žao što se to dogodilo.“	Ispravno „Drago mi je što smo imali priliku razgovarati.“

Koristite uobičajene izraze bez straha od doslovnog značenja

Nemojte izbjegavati izraze poput "vidimo se" ili "čujemo se kasnije" kada razgovarate s osobama s oštećenjem vida ili sluha. Takvi izrazi su dio svakodnevnog jezika i nisu uvredljivi¹².

Primjer
Ispravno „Vidimo se sutra na sastanku!“

Primjeri iz literature

Korištenje inkluzivnog jezika u komunikaciji nije samo pitanje pravilnog odabira riječi već i način na koji se pristupa osobama s invaliditetom. Stručna literatura naglašava da inkluzivna komunikacija:

- **Potiče osnaživanje i uklanjanje predrasude** - jasna i direktna komunikacija pomaže u rušenju stereotipa i omogućuje osobama s invaliditetom da budu ravnopravni sudionici razgovora¹³.
- **Stvara povjerenje** - kada se osoba osjeća saslušanom i poštovanom, povjerenje između sudionika razgovora raste¹⁴.
- **Unapređuje inkluziju** - neutralan i profesionalan ton eliminira osjećaj isključenosti i stavlja naglasak na ravnopravnosti¹⁵.

11 World Health Organization. (2022). Disability and Communication Guidelines. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

12 UNICEF. (2020). Terminology Guidelines for the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: <https://www.unicef.org/disabilities>

13 Doe, J. (2015). Disability and Communication. New York: Inclusive Press.

14 Amnesty International. (2019). Language and Disability Rights. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/>

15 World Health Organization. (2022). Disability and Communication Guidelines. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

Mediji i prikazivanje osoba s invaliditetom

Kako mediji mogu doprinosti inkluziji?

Mediji igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcija javnosti o osobama s invaliditetom. Kroz pažljivo osmišljen sadržaj, oni mogu rušiti stereotipe, promovirati jednakost i osnaživati zajednicu. Međutim, prikazivanje osoba s invaliditetom često pati od dvije krajnosti – prikazivanja kao „heroja“ koji nadmašuju svoja ograničenja ili kao „žrtava“ kojima je potrebna sažaljenje i pomoć. Takve krajnosti doprinose perpetuiranju negativnih stereotipa¹⁶.

Da bi doprinosili inkluziji, mediji bi trebali slijediti sljedeće smjernice:

Izbjegavajte prikazivanje osoba s invaliditetom kao heroja ili žrtava

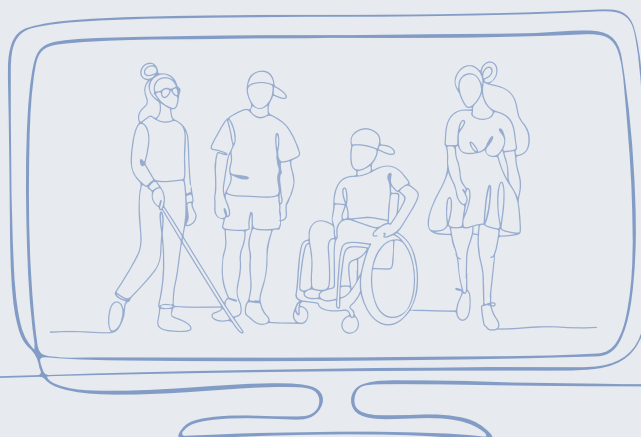
Prikazivanje osoba s invaliditetom kao heroja naglašava njihov invaliditet kao prepreku koju moraju savladati, što ih izolira od društvene stvarnosti. S druge strane, predstavljanje kao žrtava potiče osjećaj sućuti i smanjuje percepciju njihove sposobnosti za neovisnost i ravnopravnost.¹⁷

Primjer nepravilnog pristupa:

Reportaža koja osobu s invaliditetom naziva "nadljudskim borcem protiv nemogućeg", fokusirajući se isključivo na njen invaliditet.

Primjer pravilnog pristupa:

Reportaža o svakodnevnim aktivnostima osobe, poput njenog doprinosa na poslu ili hobija koji je dio njenog identiteta.

¹⁶ Smith, J. (2020). Media Representation of Disability. Oxford: Inclusive Press.

¹⁷ Ibis.

Fokusirajte se na svakodnevne aktivnosti, a ne na invaliditet

Osobe s invaliditetom nisu definirane svojim stanjem, već svojim interesima, vještinama i doprinosima zajednici. Prikazivanje njihovih svakodnevni aktivnosti i životnih uloga može značajno doprinijeti normalizaciji invaliditeta i percepciji ravnopravnosti¹⁸.

Primjer

Prikaz zaposlenika s invaliditetom na njegovom radnom mjestu, fokusirajući se na njegove profesionalne vještine, a ne na prilagodbe koje koristi.

Koristite inkluzivnu terminologiju i izbjegavajte stigmatizirajuće opise

Terminologija koja se koristi u medijima mora biti pažljivo odabrana kako bi osigurala da sadržaj promovira dostojanstvo i poštovanje. Umjesto izraza koji izazivaju sažaljenje (npr. „vezan za kolica“), koristite neutralne termine koji naglašavaju funkcionalnost i ravnopravnost¹⁹.

Primjer

Neispravno

„Oni su žrtve svojih okolnosti.“

Ispravno

„Oni su aktivni članovi zajednice koji koriste svoja prava i sposobnosti.“

¹⁸ Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima. (2012).

¹⁹ UNICEF. (2020). Terminology Guidelines for the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: <https://www.unicef.org/disabilities>

Primjeri iz literature

„Normalizacija kroz reprezentaciju“

Jane Smith u svojoj knjizi *Media Representation of Disability* (2020) naglašava da su svakodnevne priče najmoćniji alat za rušenje stereotipa. Prikazivanje osoba s invaliditetom u kontekstu zajedničkih iskustava – poput zaposlenja, obiteljskog života ili sporta – pomaže gledateljima da ih vide kao ravnopravne članove društva, a ne kao "drugačije".

„Uloga jezika u oblikovanju percepcije“

Izveštaj UNICEF-a (2020) ističe kako jezik koji mediji koriste ima direktan utjecaj na stavove javnosti prema osobama s invaliditetom. Neutralni, inkluzivni izrazi smanjuju stigmatizaciju i jačaju osjećaj zajedničke pripadnosti.

„Izbjegavanje spektakularizacije“

World Health Organization (2022) u svojim smjernicama naglašava da mediji trebaju izbjegavati spektakularizaciju invaliditeta i fokusirati se na individualne osobine osobe, kao i na njihove doprinose društvu.

Pravilna terminologija za osobe s invaliditetom

NEPRAVILNA UPOTREBA	PRAVILNA UPOTREBA
Invalid; Hendikepiran	Osoba s invaliditetom
Gluh; Nagluh; Gluhonijem	Gluha osoba; Nagluha osoba; Osoba oštećenog sluha
Slijep; Oštećenog vida	Osoba/Lice oštećenog vida; Slijepa osoba/lice; Slabovidna osoba/lice
Cerebralac	Osoba/Lice s cerebralnom paralizom
Paraplegičar	Osoba/Lice s paraplegijom Osoba/Lice s dječijom paralizom Osoba/Lice s posljedicama mišićnih oboljenja Osoba/Lice s teškim hroničnim oboljenjima Osoba/Lice s tjelesnim/fizičkim invaliditetom
Autist	Osoba/Lice s autizmom; Osoba/Lice u autističnom spektru; Dijete u autističnom spektru
Amputirac	Osoba/Lice s tjelesnim invaliditetom; Osoba/Lice kojima je amputiran dio tijela; Osoba/Lice bez noge; Osoba/Lice bez ruke
Osoba oboljela od Downovog sindroma	Osoba/Lice s Down sindromom; Dijete s Down sindromom
Mentalno retardiran	Osoba/Lice s intelektualnim teškoćama/poteškoćama
Dijete ometeno u razvoju	Dijete s teškoćama/poteškoćama u razvoju
Normalna škola	Redovna škola
Poremećaji glasovno-jezičko govorne komunikacije	Osoba/Lice s poteškoćama u glasu i govoru
Osoba s poremećajem pažnje/hiperaktivnosti	Osoba/Lice sa smanjenom pažnjom/hiperaktivnošću
Osoba s poremećajem iz autističnog spektra	Osoba/Lice autističnog spektra
Osoba s motoričkim poremećajem	Osoba/Lice sa smanjenom motoričkom sposobnošću
Osoba s poremećajem u ponašanju i emocionalnim poremećajima	Osoba/Lice s asocijalnim ponašanjem i emocionalnim ispadima
Specijalna škola	Škola za specijalni odgoj i obrazovanje

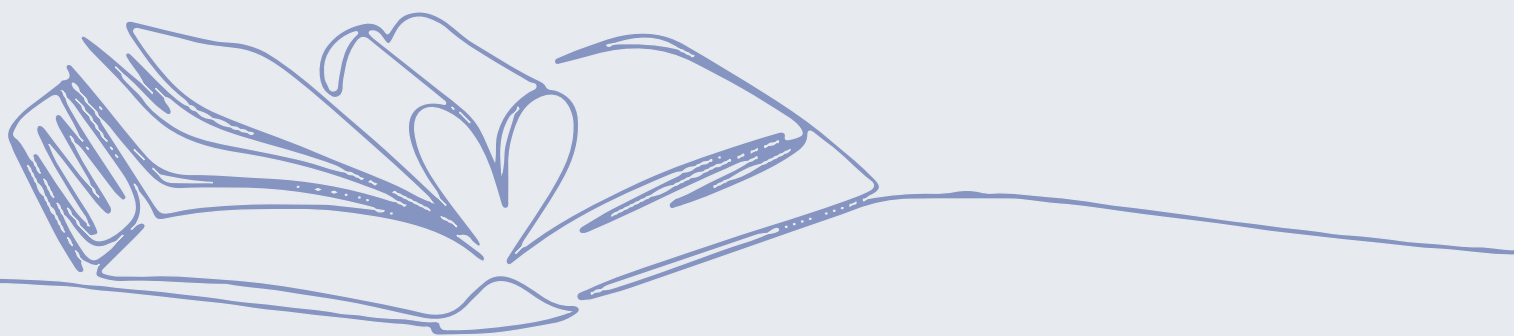
Zaključak

Upotreba ispravne terminologije ključna je za promicanje dostojanstva, poštovanja i inkluzije osoba s invaliditetom u društvu. Ova tablica služi kao praktičan vodič za svakodnevnu komunikaciju, kao i za profesionalno izražavanje u medijima, obrazovanju i drugim područjima društva. Pravilna upotreba jezika pomaže u uklanjanju predrasuda i barijera te doprinosi stvaranju inkluzivnog društva

Izvori iz literature

- United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: **<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>**
- Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima. (2012).
- UNICEF. (2020). Terminology Guidelines for the Rights of Persons with Disabilities. Dostupno na: **<https://www.unicef.org/disabilities>**
- World Health Organization. (2022). Disability terminology guidelines. Dostupno na: **<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>**
- Amnesty International. (2019). Language and disability rights. Dostupno na: **<https://www.amnesty.org/en/>**
- Doe, J. (2015). Disability and Communication. New York: Inclusive Press.
- Smith, J. (2020). Media Representation of Disability. Oxford: Inclusive Press.

Financira
Europska unija

 Caritas
Bosne i Hercegovine

Projekt za uključivanje osoba s invaliditetom
i suradnju organizacija civilnog društva

Caritas BiH ponosno provodi ovu aktivnost u sklopu projekta DISC, kojeg financira Europska unija, a sufinanciraju Federalno ministarstvo rada i socijalne politike te Slovenska Karitas.

Projekt DISC se realizira u partnerstvu s Udrugom roditelja i djece s posebnim potrebama Vedri osmijeh iz Mostara, Udruženjem slijepih Kantona Sarajevo, Savezom slijepih Republike Srpske i Unijom organizacija osoba s invaliditetom u BiH.

Zajedničkim naporima radimo na stvaranju inkluzivnog društva u kojem svi imaju jednaka prava i mogućnosti, promičući ravnopravnost, dostojanstvo i solidarnost.

Ovaj priručnik sufinancira Europska unija i njegov sadržaj je isključiva odgovornost Caritasa BiH te ne odražava nužno stavove Europske unije.

Bosna i Hercegovina
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO RADA I
SOCIJALNE POLITIKE

Karitas
CARITAS SLOVENIA

САВЕЗ СЛИЈЕПИХ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

USKS
Udruženje slijepih
Kantona Sarajevo

UNIJA ORGANIZACIJA
OSOBA SA INVALIDITETOM
U BOSNI I HERCEGOVINI